

„DUBLA FLACĂRĂ: DRAGOSTE ȘI EROTISM”, DE OCTAVIO PAZ

Autor: Elena-Cristina Enoiu | 15 octombrie 2021

Dacă studiul instituțiilor politice și religioase, al formelor economice și sociale, al ideilor filozofice și științifice este indispensabil pentru a avea o idee despre ceea ce a fost și ce este civilizația noastră, de ce nu ar fi și cel al sentimentelor noastre, printre care și acela ce, timp de un mileniu, a fost axul vieții noastre afective, imaginare și reale? Declinul imaginii noastre despre dragoste ar fi o catastrofă mai mare decât prăbușirea sistemelor noastre economice și politice – ar fi sfârșitul civilizației noastre, al felului nostru de a simți și de a trăi.

Așa își argumentează Octavio Paz demersul de a descifra, într-un periplu consistent prin istoria artei și a literaturii, legătura indisolubilă dintre dragoste și erotism, cercuri concentrice ale existenței, axe definitorii ale sublimului și ale mizeriei umane deopotrivă. „Dubla flacără” înfățișează această dualitate arzândă, stârnită de focul original (sexualitatea, în accepțiunea lui Paz), dintre erotism și dragoste, care nasc și se renasc în permanență, care întrețin „focul vieții”, deopotrivă focul purificator și cel mistuitor. Construită ca o „explorare a iubirii”, așa cum o definește însuși autorul în prolog, aceasta cuprinde o analiză făcută cu minuțiozitate și cu delicatețe, din punctul meu de vedere, printre multiplele valențe ale celor trei concepte cheie: sexualitate, erotism și dragoste, descoperite treptat de autor, printr-o contopire între experiența de viață și cea livrescă, mai ales prin poezie.

Legătura dintre poezie și limbaj, spune Paz, „seamănă cu cea dintre erotism și sexualitate”. În poezie, limbajul se îndepărtează de funcția sa primordială – aceea de a comunica un mesaj. „O caracteristică esențială a

limbajului este dispunerea sa lineară: „cuvintele se înlănțuie unul după altul (...). În poezie, linia se răsuțește, se întoarce din drum, șerpuieste; linia dreaptă încetează să mai fie arhetipul, cedează locul cercului și spiralei”. Așa cum poezia așază limbajul în plan secund, la fel erotismul „pune între paranteze” reproducerea. Autorul merge mai departe și nuanțează diferențele dintre concepte: toate sunt manifestări a ceea ce numim viață, însă erotismul și dragostea sunt derivate ale instinctului sexual, ca în cazul cercurilor concentrice, aflându-se într-o desăvârșită „geometrie pasională”. Erotismul reprezintă, în esență, un „paratrăsnet” pentru natura animalică a omului, fiind un apărător al societății în fața asalturilor sexualității. În acest punct, autorul aduce în discuție două figuri emblematice pentru caracterizarea erotismului: libertinul și călugărul solitar, situate aparent la poli opuși, unite de aceeași dorință de izbăvire, de evadare din joshnicia lumii în care trăiesc. Cultul castității, metodă de a asigura longevitatea în Orient, este văzut ca un ascensor către purificare, omul depărtându-se tot mai mult de sexualitate, până la eliberarea de aceasta. Libertinul, de partea cealaltă, se află într-o permanentă căutare a celuilalt, într-o permanentă nevoie, devenind „sclavul victimelor sale”. De la înfrânarea asumată, printr-o „sublimare solitară” a simțurilor și până la constanta nevoie de evadare în celălalt, erotismul îmbracă măști și manifestări multiple, în ritmul său imprevizibil.

În pasul următor, se relevă dragostea, această forță ziditoare, de nebiruit, deopotrivă alegere și predestinare, având în centrul ei misterul absolut –persoana, cu toate trăirile și oscilațiile ei, cu căutările și regăsirile ei, ce alcătuiesc această țesătură unică a sinelui. Octavio Paz spune că dragostea slăvește o persoană unică, un anumit trup și un anumit suflet, fiind o alegere, spre deosebire de erotism, care este mai degrabă o acceptare. Misterul ființei umane este ilustrat prin intermediul personajelor lui Proust – Swann și Odette, legați de o pasiune ce se alimentează tocmai din inaccesibilitatea lui Odette, mereu alta. „Celălalt ne scapă întotdeauna”, remarcă autorul, iar dragostea se transformă într-un „pariu pe libertate”, pe libertatea celuilalt, pe ceea ce îl individualizează și îl face mereu altul prin ochii noștri. Dragostea, această aristocrație a inimii, așază ființa umană, din această perspectivă, deasupra profanului, căci fiecare ființă omenească, „inclusiv cele mai păcătoase, încarnează un mister pe care nu e exagerat să îl numim sfânt sau sacru”.

Acest joc al personalității umane printre infinitele sale ipostaze nu se regăsește decât în cazul dragostei-pasiune. În accepțiunea lui Octavio Paz, toate celelalte sentimente de iubire nu pot fi catalogate astfel; dragostea

filială, cea maternă și cea paternă sunt „pietate”, milă, îndurare, bunăvoință. Acest sentiment izvorăște din sentimentul de a fi orfan: oamenii sunt aruncați în lume, străini de aceasta, și își caută în permanență Creatorul. Dragostea pentru aproapele, accepțiune consacrată în creștinism, este considerată „caritate”, pentru că nu se ridică, în viziunea lui Paz, la înălțimea iubirii devoratoare și ziditoare a celuilalt, trup și suflet, unic și irepetabil. O delimitare inedită este realizată și între dragoste și prietenie: alegerea și exclusivitatea sunt caracteristici pe care cele două le împart. Reciprocitatea însă, nu este o condiție *sine qua non* în cazul dragostei. Prietenia, spune Octavio Paz, este o cristalizare de scopuri și interese comune, o comoară ce se construiește în timp, pe când dragostea e mai degrabă o străfulgerare, o revelație spontană, o conexiune instantanee cu o persoană de care, aparent, nimic nu ne unește. Filozofii antici considerau prietenia superioară dragostei, acest dar de mare preț pe care nu îl descoperă mulți oameni de-a lungul vieții. Virtute socială, de multe ori mai durabilă decât dragostea, prietenia se bucură de o oarecare stabilitate, pe când dragostea, prin natura ei contradictorie, „apare, aproape întotdeauna, ca o ruptură sau încălcare a ordinii sociale”, o pasiune care, unindu-I pe cei doi îndrăgostiți, îi desparte de societate. Aparenta opoziție dintre dragoste și prietenie este înfrântă mai apoi, căci prietenia dintre soți „este una dintre trăsăturile care salvează legătura matrimonială”.

Autorul alege apoi, într-o încercare de sintetizare, cinci elemente definitorii pentru dragoste: mai întâi, este vorba despre exclusivitate. Iubim o singură persoană, tocmai pentru ceea ce o individualizează pe ea, iar această trăsătură este temelia pentru toate celelalte. De ce, se întreabă Paz, iubim o persoană și nu pe alta? La această întrebare se poate răspunde doar prin aducerea în discuție a altor enigme: o posibilă explicație ar fi mitul androgenului din *Banchetul*, căci fiecare jumătate își găsește un singur corespondent în această viață, ea fiind singura capabilă să îi restabilească puterea și echilibrul. Cel de-al doilea element se referă la obstacol și la depășirea lui. Dragostea nu cunoște limitări și nici interdicții, de orice natură ar fi ele, ea scapă din „cleștii ideologiei”, scapă oricărei prejudecăți sau piedici, este forța pururi învingătoare. Cel de-al treilea element se referă la dominație și supunere: dragostea este o „autonegare”, cu o contrapartidă: acceptarea celuilalt. A patra componentă se referă la fatalitate și libertate, la combinația dintre alegere și acceptare, despre atracție și despre dorința de frumusețe, adânc înrădăcinată în fibrele cele mai intime ale sufletului uman. Dar dragostea, spune Paz, nu e neapărat o „sete de frumusețe”, ci mai mult o „sete de împlinire”. Contrastul este evident aici: dragostea, deși

se naște dintr-o decizie liberă, „este acceptarea voluntară a fatalității”. A cincea notă distinctivă este dată de legătura de netăgăduit dintre suflet și trup, de disprețul pentru trup și admirația supremă pentru suflet, pentru natura divină a omului, așa cum credea Platon. Octavio Paz susține că acest raport s-a inversat în contemporaneitate: noțiunea de „persoană” se află acum în declin, pentru că „epoca noastră neagă sufletul și reduce spiritul uman la un reflex al funcțiilor corporale”, la un simplu mecanism care trăiește și moare, într-o foame continuă de iubire și de sens. Mai mult, autorul consideră că pervertirea conceptului de „persoană” este responsabilă pentru marile dezastre politice ale secolului al XX-lea și pentru degradarea treptată a societății de astăzi.

Ajungând la imaginea dragostei din zilele noastre, Paz remarcă paradoxul eliberării de prejudecățile sexuale cauzate de „revoluția trupului” din 1968, punct de răscruce în istoria erotismului și a dragostei, pentru că această descătușare a adus mai degrabă înjosire și degradare. André Breton a adoptat o poziție interesantă în această problemă: nu s-a situat împotriva acestei mișcări, dar nici nu a confundat-o cu dragostea. Libertatea erotică obținută atunci a fost coruptă de bani, iar fenomenul este ilustrat prin conexiunea dintre pornografie, prostituție și profit. Noutatea zilelor noastre, așa cum o semnaleză și autorul în 1993, atunci când scria cartea, este reprezentată de proporțiile fenomenului și de schimbarea de natură a acesteia. În 2020, fenomenul a depășit la cote greu de estimat popularitatea din anii '90 a pornografiei, pentru că accesul la astfel de imagini nu este deloc restricționat, ba chiar este încurajat. Libertatea sexuală ar fi trebuit să suprime orice formă de comerț cu trupuri, însă în realitate, explică Paz, s-a întâmplat exact pe dos:

Este curios că, într-o epocă în care se vorbește atâta despre drepturile omului, se permit închirierea și vânzarea, pe post de reclamă comercială, a imaginilor corpului masculin și feminin, fără a exclude părțile cele mai intime. Scandalos nu este că avem de-a face cu o practică universală și acceptată de toți, ci faptul că nimeni nu se scandalizează: ni s-au tocit resorturile morale.

Frumusețea umană, văzută cândva ca o proiecție a divinității, ajunge să fie astăzi parte dintr-un mecanism publicitar, iar aici intervine acea schimbare de natură pe care o menționa autorul. Raționamentul este dus mai departe: „Zi de zi, televiziunea ne prezintă frumoase corpuri semidezbrăcate pentru a ne anunța o marcă de bere, o mobilă, un nou tip de automobil sau niște ciorapi de damă. Capitalismul a făcut din Eros un

slujbaş al lui Mamona. Degradării imaginii trebuie să-i adăugăm servitutea sexuală. Prostituția este deja o vastă rețea internațională care trafichează toate rasele și toate vârstele, fără a exclude, după cum știm cu toții, copiii (...). Erotismul s-a transformat într-un departament de publicitate și într-o ramură a comerțului". Negarea sufletului, concluzionează Paz, echivalează cu negarea libertății: pentru că avem suflet, avem liber-arbitru- facultatea de a alege.

Soluția salvatoare, atât pentru politică, dar mai ales pentru dragoste, e reprezentată de renașterea persoanei. Resuscitarea politică implică și resuscitarea dragostei, (re)așezarea ființei umane în rândul din care a decăzut. O întoarcere la vechile moravuri și credințe este imposibilă, însă, consideră autorul, dacă nu vrem să dispărem cu totul, trebuie să găsim o modalitate de a reda conștiința unicității și a singularității fiecăruia dintre noi, „viziune (...) care să vadă în fiecare ființă omenească o ființă unică, irepetabilă și prețioasă". Pentru a reinventa dragostea, trebuie să inventăm din nou omul.

Imagine: Antonio Canova – Psyche Revived by Cupid's Kiss [„Psyche înviată de sărutul lui Eros"] (1793), Muzeul Luvru, Paris